

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 78ο • ΤΟΜΟΣ 155ος • ΤΕΥΧΟΣ 1765 • ΜΑΡΤΙΟΣ 2004

Θρησκεία και λογοτεχνία

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ

*Θεολογικές προϋποθέσεις του διαλόγου
μέ τη μοντέρνα λογοτεχνία*

ΝΙΚΟΣ ΦΩΚΑΣ

Θρησκεία και ποίηση

ΑΝΤΩΝΗΣ ΖΕΡΒΑΣ

‘Ο άγνωστος θεός της λογοτεχνίας

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ

Σημειώσεις για τη νεωτερική πεζογραφία

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ

Μυθιστόρημα και θεολογία: δρόμοι ασύμβατοι;

ΕΦΡΑΙΝ ΚΡΙΣΤΑΛ

*Λογοτεχνική δημιουργία και θρησκευτικός
πολιτισμός: Νόρθροπ Φράν, Κέννεθ Μπέρκ,
Χάρολντ Μπλούμ, Τζώρτζ Στάινερ
Μετάφραση: Γιώργος Καράμπελας*

ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

*Τά βάθη του πνεύματος και τὰ κάλλη
του φθέγματος. Θεολογία και ρητορική στη
βυζαντινή εκκλησιαστική ποίηση*

Μηνολόγιο

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ • ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΝΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ • ΜΑΡΙΑ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ • ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ
Ν.Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ • ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ ΤΡΕΠΑ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ • ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΙΟΥΡΤΣΑΚΗΣ

Μάρτιος 2004

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ

ΓΙΑ ΜΙΑ ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ
ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ Δ. ΧΑΤΖΗ «Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ»

Cléonte: Bel-men.

Covielle: Il dit que vous alliez vite avec lui pour préparer pour la cérémonie, afin de voir ensuite votre fille, et de conclure le mariage.

Monsieur Jourdain: Tant de choses en deux mots?

Covielle: Oui, la langue turque est comme cela, elle dit beaucoup en peu de paroles. [...]

Κλεόντης: Μπελ-μέν

Κοβιέλως: Νά πάτε γρήγορα μαζί του, νά έτοιμαστέιτε γιά τήν τελετή, ώστε νά ιδεί κατόπι τήν κόρη σας καί νά γίνει ό γάμος.

Γιορδάνης: Όλ' αυτά μέ δύο λόγια;

Κοβιέλως: Μάλιστα, έτσ' είναι ή τουρκική γλώσσα, λέει πολλά μέ λίγα λόγια [...]

(Μολιέρος, Άρχοντοχωριάτης, μτφρ. Γ. Ν.

Πολίτης, εκδ. Δωδώνη, πράξη 4η, σκηνή 6η)

‘Η συλλογή διηγημάτων *Τό τέλος τής μικρής μας πόλης* εκδόθηκε¹ σέ γαλλική μετάφραση πρίν από δεκατρία χρόνια, τό 1990, καί έπανεκ-

δόθηκε τόν Μάιο 2002. Οί συντελεστές τής έκδοσης φαίνεται θεώρησαν τό προϊόν τής δουλειάς τους ίκανοποιητικό, μιά καί ή δεύτερη έκδοση άναπαράγει πιστά,² θαρρώ, καί σέ ένα τόμο πιά τό κείμενο τής πρώτης.

Άντιγράφω από τήν ιστοσελίδα τών εκδόσεων (Éditions de l'Aube, <http://www.aube-editions.com/>) τή φράση κριτικού τής εφημερίδας *Λέ Μόντ* (*Le Monde*), πώς τό διήγημα τού Δημήτρη Χατζή «Η διαθήκη τού καθηγητή» είναι καί μόνο του ένα μικρό άριστούργημα.³ Θά ήθελα όχι μόνο νά είμαι ό τελευταίος πού θά έλεγε πώς ή κριτικός δέν έχει δίκιο, αλλά καί νά υπερθεματίσω, αφού ξεκινώντας από ένα μικρό έλληνικό άριστούργημα έχουμε καί ένα δεύτερο, γαλλικό πιά αυτό, μέσα από τό όποιο ή διορατικότητα τής κριτικής μπόρεσε νά δει τό πρώτο παρά τά εμπόδια πού βάζει, ένδεχομένως, στόν αναγνώστη, ή μεταφορά τού διηγήματος σέ αυτή τή γλώσσα.

Είναι άξιοπρόσεκτος ό τρόπος μέ τόν όποιο τό έλληνικό κείμενο μεταφέρεται στή γαλλική γλώσσα, παίρνοντας κάποτε ακριβώς τό αντίθετο περιεχόμενο. Στο διήγημα, ό μητροπολίτης, συζητώντας μέ τόν πρόεδρο τών πρωτοδικών,

¹ Dimitris Hadzis, «Le cahier de détective». *La fin de notre petite ville - I*, μτφρ. από τά έλληνικά Michel Volkovitch, L'Heure furtive, éditions complexe, 1990, σ. 158 καί Dimitris Hadzis, «Le testament du professeur». *La fin de notre petite ville - II*, μτφρ. από τά έλληνικά Michel Volkovitch, Éditions de l'aube 1990, σ. 120. Τρέχουσα έκδοση: Dimitris Hadzis, *La fin de notre petite ville*, μτφρ. Michel Volkovitch καί Patricia Portier, éditions de l'aube/l'Aube poche, Μάιος 2002, σ. 274. (Σέ αυτή τήν έκδοση παραπέμπουν οι μέσα σέ παρενθέσεις αριθμοί σελίδων τών γαλλικών χωρίων. Οι παραπομπές γιά τά έλληνικά χωρία γίνονται στήν έκδοση: Δημήτρης Χατζής, *Τό τέλος τής μικρής μας πόλης, διηγήματα, Κείμενα*, Αθήνα 1983. Τρέχουσα έκδοση αυτής τής συλλογής στις εκδόσεις Τό Ροδαίο, Αθήνα 1999.)

² Μεταφέροντας κάποτε καί μικρά τυπογραφικά λάθη, όπως τό sans αντί dans στή φράση «Le bruit courut qu'on était allé le chercher de nuit sans (=dans) sa baraque [...]», στή σελίδα 47.

³ Γιά τούς ακριβολόγους καί τούς γαλλομαθείς ή πλήρης φράση είναι «Dimitris Hadzis, un des grands prosateurs grecs contemporains. “Le testament du professeur” est à elle seule un chef-d'œuvre, empreint de cette ironie très fine caractéristique du style de Hadzis». Lucile Farnoux, *Le Monde*, ήγουν «Δημήτρης Χατζής, ένας από τούς μεγάλους σύγχρονους Έλληνες πεζογράφους. “Η διαθήκη τού καθηγητή” είναι καί μόνη τής ένα άριστούργημα, τό όποιο διαπνέεται από αυτή τήν πολύ λεπτή ειρωνεία πού χαρακτηρίζει τό στίλ τού Χατζή». Δυσίλ Φαρνού, έφ. *Le Monde*, 12.6.1992.

τόν ρωτάει ἂν εἶναι δυνατό νά μὴ ἀνοιχτεῖ ἡ διαθήκη, τὴν ὅποια εἶναι πολὺ πιθανό πὼς θά παραδώσει ὁ συμβολαιογράφος στὸ δικαστήριο: «Ἄν τὴ φέρε, ἀδύνατο, εἶπε ὁ πρόεδρος», καὶ ὁ μητροπολίτης «Ῥώτησα κ' ἐγὼ τοὺς δικηγόρους, ἔτσι μοῦ 'παν» (σ. 179). Στὸ γαλλικὸ (σ. 212) ὁ διάλογος ἔχει γίνε: «Ἄν τὴ φέρε, ἀδύνατο, εἶπε ὁ πρόεδρος» («S'il l'apporte, impossible, répondit le président»), καὶ ὁ μητροπολίτης «Ῥώτησα τοὺς δικηγόρους, μοῦ 'παν ὅμως τὸ ἀντίθετο» («J'ai demandé aux avocats, ils m'ont pourtant dit le contraire»). Κάτι ἔγινε στὴ μεταφορά καὶ ὁ μητροπολίτης ἄλλαξε δικηγόρο εἴτε δὲν κατάλαβε τί τοῦ εἶπε ὁ νομικὸς σύμβουλός του.

Τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης διατρέχει αὐτὴ ἡ μικρὴ σταγὼνα τῶν μεταφραστικῶν διαβρώσεων ποὺ τροποποιεῖ κλίμα καὶ καταστάσεις:

Ἡ συζήτηση μητροπολίτη καὶ προέδρου πρωτοδικῶν συνεχίζεται καὶ ὁ κάθε συνομιλητὴς προσηθεῖ τὰ «ἴδια συμβόλαια». Ὁ πρόεδρος τῶν πρωτοδικῶν εἶναι νοικάρης στὸ σπίτι τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρα. Ὁ κλητῆρας νοικιάζει τὸ δωμάτιο στὸν ἐκάστοτε στὴ μικρὴ πόλη πρόεδρο τῶν πρωτοδικῶν καὶ μέσα στὰ καμφορ τοῦ δωματίου εἶναι καὶ ἡ κόρη τοῦ σπιτονοικοκύρη.

Πολὺ κωρύτερα ἀπὸ τὴ συζήτηση μητροπολίτη καὶ προέδρου τῶν πρωτοδικῶν διαβάζει ὁ ἐλληνοφώνος ἀναγνώστης:

[...] κόντευε ὀχτώ. Ἐπρεπε ἀκόμα νά σιγουρευτεῖ πὼς ἡ διάδοση γιά τὴ δολοφονία τοῦ Ραλλίδη ἔφτασε στ' αὐτιά τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρα Μανέγα. Ὁ Μανέγας θά 'τανε πιά μεθυσμένος, μὰ ξεμέθυστος τὸ πρωὶ τὰ θυμοῦνταν ὅλα γιά νά δώσει τὴν ἀναφορά του γιά τὸ καθετὶ πού γινόταν στὴν πόλη, στὸν πρόεδρο τῶν πρωτοδικῶν πού τὸν εἶχε νοικάρη στὸ σπίτι του. [...] (σ. 153)

Τὸ χωρίο ὅπως τὸ διαβάζει ὁ γαλλόφωνος ἀναγνώστης:

[...] κόντευε ὀχτώ. Ἐπρεπε ἀκόμα νά σιγουρευτεῖ πὼς ἡ διάδοση γιά τὴ δολοφονία τοῦ Ραλλίδη ἔφτασε στ' αὐτιά τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρα Μανέγα. Ὁ Μανέγας θά 'τανε πιά μεθυσμένος, μὰ ξεμέθυστος τὸ πρωὶ τὰ θυμοῦνταν ὅλα γιά νά δώσει τὴν ἀναφορά του γιά τὸ καθετὶ πού γινόταν στὴν πόλη, στὸν πρόεδρο τῶν πρωτοδικῶν τοῦ ὁποίου ἦταν νοικάρης. [...]

(Huit heures approchaient. Il devait encore s'assurer que la rumeur concernant l'assassinat de Ralhidis était arrivée aux oreilles de l'huissier Manègas. Manègas était certainement fin saoul, mais le lendemain matin il aurait d'essauulé. Il se rappellerait tout et ferait un rapport détaillé au président du Tribunal de première instance dont il était le locataire. [...] (σ. 182))

Ἐτσι, μὲ ἀναποδογρισμένους τοὺς ἄρους φτάνομε μερικὲς σελίδες πιο πέρα ἐκεῖ ὅπου ὁ πρόεδρος τῶν πρωτοδικῶν παζαρεύει μὲ τὸν μητροπολίτη τὴν προικοδότηση τῆς κόρης Μανέγα καὶ ἡ κατάληξη τῶν παζαρέματος λείει τίς σχέσεις τῶν προσώπων. Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι πὼς οἱ σχέσεις ἔχουν συνέχεια καὶ συνέπεια, τόσο στὴ γαλλικὴ μετάφραση, ὅσο καὶ στὸ κείμενο, ἀλλὰ στὴ μετάφραση εἶναι ἄλλες, διαμετρικὰ ἀντιθετες ἀπὸ αὐτές πού ἀναφέρει τὸ ἐλληνικὸ κείμενο.

Τὰ βρήκανε, λοιπόν, ὁ μητροπολίτης καὶ ὁ πρόεδρος τῶν πρωτοδικῶν καί:

[...] μπῆκε τ' ὄνομα τῆς μεγάλης κόρης τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρα Μανέγα, πού γι' αὐτὴν εἶχε μιλήσει στὸν μητροπολίτη μας κι ὁ προκάτοχος τοῦ προέδρου τῶν πρωτοδικῶν... Ἐκεῖνος εἶταν κάπως νεώτερος καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἐπέμενε. Τοῦτος ὁ τυρινὸς εἶτανε σαράβαλο ὁ κατημένος — πὼς νά τὰ ἔγαζε πέρα μὲ τὴν κοπέλα χωρὶς μὰ μικρὴ ὑποστήριξη τοῦ Ταμιέου Προκίσσεως τῶν ἀπόρων κορασιῶν; (σ. 184)

Ὁ γαλλόφωνος ἀναγνώστης διαβάζει ἕνα ἄλλο ἀριστούργημα:

[...] μπῆκε τ' ὄνομα τῆς μεγάλης κόρης τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρα Μανέγα, πού γι' αὐτὴν εἶχε

μλήσει στὸν μητροπολίτη μας κι ὁ προκάτοχος τοῦ προέδρου τῶν πρωτοδικῶν... Ἐκεῖνος εἶταν κάπως νεώτερος καί γι' αὐτὸ δὲν ἐπέμενε. Τοῦτος ὁ τυρινὸς εἶτανε σαράβαλο ὁ καημένος — πῶς νὰ βολέψει (ταχτοποιήσει, ἀποκαταστήσει, παντρέψει) τὴν κοπέλα χωρὶς μιά μικρὴ ὑποστήριξη τοῦ Ταμείου Προικίσεως τῶν ἀπόρων κορασίδων;

([...] on inscrit le nom de la fille aînée de Man-ègas, l'huissier du tribunal, celle en faveur de qui le prédecesseur du président avait parlé au métropolitaine... Ledit prédecesseur était plus jeune, il n'avait pas insisté. Le président actuel était un vieux décrépité, le pauvre. *Comment aurait-il casé la jeune fille sans un petit soutien du Fonds de Dotation?* (σ. 219))

Καί ὅμως, παρὰ τίς μεταποτίσεις καί παρὰ τίς ἀντιστροφές, τὸ μάτι τῆς κριτικῆς μύδρασε νὰ δεῖ τὸ λογοτέχνημα ἀκόμα καί μέσα ἀπὸ τὴν τσακισμένη ἐσωτερικὴ συνοχὴ τοῦ διηγήματος: ὁ πρόεδρος τῶν πρωτοδικῶν ποῦ ἔχει νοικάρη τὸν κλητῆρα τοῦ δικαστηρίου του καί προσπαθεῖ μὲ κάθε μέσο νὰ τοῦ προικίσει τὸ κορίτσι — ἀντὶ τοῦ κλητῆρα τοῦ δικαστηρίου, ὁ ὁποῖος νοικιάζει καί τὸ κορίτσι του μαζί μὲ τὸ δωμάτιο του στὸν ἐκάστοτε πρόεδρο τοῦ δικαστηρίου, ὁ ὁποῖος «πῶς νὰ τὰ ἔβαζε πέρα μὲ τὴν κοπέλα χωρὶς μιά μικρὴ ὑποστήριξη τοῦ Ταμείου Προικίσεως τῶν ἀπόρων κορασίδων».

Τὸ ἐπίμετρο τῆς μετάφρασης ρηγορεύει πάντα, τόσα χρόνια τώρα, γιὰ τὴν «εὐφραντικὴ σκληρότητα» («la jouissante férocité») μὲ τὴν ὁποία ἀπεικονίζεται ἡ «διαφθορά τῶν ἰσχυρῶν» («la corruption des puissants») (σ. 271).

* * *

Ἐδῶ καί ἐκεῖ κάποιες διατυπώσεις κλαδεύονται: «Στὴν ἄκρη-ἄκρη τῆς μικρῆς ἐπαρχιακῆς πόλης [...], ἔτσι ἀρχίζει τὸ διήγημα «Ὁ τάφος». «Tout au bout de la petite ville» (σ. 27)

ἀρχίζει ἡ μετάφραση. Γιὰ κάποιο λόγο κλαδεύεται τὸ «ἐπαρχιακῆ» καί «ἡ μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη» ἀπομένει σκέτη «μικρὴ πόλη». Ἡ διατύπωση «μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη» ἐμφανίζεται μία δευτέρη φορά μέσα στὴ συλλογῆ, στὴ φράση «Ἄλλως, χειρότερη ἀκόμα καταθῆκη τὴν περίμενε μέσα στὴ μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη, λίγο νὰ ξέφευγε: ἡ γελοῖότητα». Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση ἡ γαλλικὴ ἀπόδοση κλαδεύει τὸ «μικρῆ»: «Sinon, si elle déviait un peu, dans cette ville de province un châtement pire encore l'attendait: le ridicule» (σ. 246) — ἡ «μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη» γίνετα «ἐπαρχιακὴ πόλη». Νά ἔχουν ἀλλάξει τὰ γαλλικά ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ ὁ Μπαλζάκι ἔγραφε:

Aussi le népotisme est-il pratiqué dans la sphère élevée du département, comme dans la petite ville de province. (Scènes de la vie de campagne, *Les paysans*).

Καί ὁ Ζολά:

Pendant quinze années, le ménage habita la même petite ville de province, sans qu'un événement rompit la monotonie de son existence, pas même la naissance d'un enfant. (*Germinal*).

Ἄλλὰ καί στίς μέρες μας γράφεται γιὰ κινηματογραφικὸ ἔργο τοῦ Τρυφῶ:

L'Argent de poche tient d'une chronique douce mère d'une petite ville de province, nourrie de nostalgie, d'anecdotes, de souvenirs.

Ἡ διατύπωση φαίνεται θεμιτὴ καί στοῦ ἐπίμετρο τοῦ τόμου: «[...] une petite ville de province s'agite ou somnole sous nos yeux [...]» (σ. 270), ἀλλὰ ὅταν τὴ χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας τῆς συλλογῆς στοῦ κείμενο του θά πρέπει νὰ ὑπάρχουν μεταφρασσιολογικοὶ λόγοι ποῦ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀπόδοσή της στὰ γαλλικά.

Κάποτε, ἀνάποδα, τὸ κείμενο μολιάζεται μὲ

κάποια λεζούλα, ἐδῶ τὸ «κοντά»: «Ὁ Ραλλίδης εἶχε πάρει καὶ τὰ παιδιὰ τῆς τρίτης τάξης καὶ τὰ πῆγε ἐκδρομὴ [...] στὸ κάστρο τῆς Ὑπάτης, τῆς Νέας Πάτρας» (σ. 126), ἀλλὰ ὁ Γάλλος ἀναγνώστης θὰ διαβάσει «Rallidis avait emmené sa classe en excursion [...] au château d'Hyprès, non loin de Nèa Pâtra» (σ. 151) — δηλαδή «Ὁ Ραλλίδης εἶχε πάρει τὰ παιδιὰ τῆς τρίτης τάξης του καὶ τὰ πῆγε ἐκδρομὴ [...] στὸ κάστρο τῆς Ὑπάτης, κοντὰ στὴν Νέα Πάτρα» — καὶ θὰ ψάχνει «κοντά» στὴν Ὑπάτη καὶ τὴν Νέα Πάτρα καί, γιατί ὄχι, λίγο παραπέρα, καὶ τὸ Πατρατζίκι. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι βέβαια καὶ ἡ διατήρηση καὶ μεταγραφή στὰ γαλλικά τῆς ἑλληνικῆς γενικῆς «Ὑπάτης» σὲ «Hyprès». Ὁ λόγος φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τῆς ἑλληνικῆς ὡς γλώσσας ζωντανῆς καὶ ὁ στόχος νὰ ἀκούγονται στὰ γαλλικά οἱ ἑλληνικὲς λέξεις μὲ ἀκρίβεια καὶ νὰ μὴ χάνεται ἡ μουσικὴ τους. Γράφει τὸ «σημειώμα γιὰ τὴν μεταγραφή τῶν ἑλληνικῶν λέξεων [εὐτυχῶς ἐννοεῖ μόνο τὴν μεταγραφή κύριων ὀνομάτων] στὰ γαλλικά, μὲ τὸ ὅποιο ἀνοίγει ὁ τόμος:

La graphie adoptée ici [...] considère le grec comme une langue vivante; elle vise, autant que possible, à faire entendre les mots: question d'exactitude, et de musique (σ. 7)

— σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοση περίπου:

Ἡ γραφὴ πού υιοθετήθηκε ἐδῶ [...] θεωρεῖ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ζωντανὴ καὶ ἐπιδιώκει, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, νὰ ἀποδώσει τὸν ἦχο τῶν λέξεων, νὰ κάνει νὰ ἀκουστῆ μὲ ἀκρίβεια ἡ μουσικὴ τους.

Γιὰ τὸ γοῦστο τοῦ πράγματος, ἄς σημειωθεῖ πῶς τόσο στὴν πρώτη ἐκδοση, ὅσο καὶ στὴν ἐπανεκδοση τῆς μετάφρασης αὐτῆς, ὁ αὐτοεπιβεβλημένος κανόνας διατυπώνεται, ἀλλὰ ἐφαρμόζεται μὲ κάποιες, κάποτε ἀναγκαστικὲς καὶ κάποτε ἀνεξήγητες ἐξαίρεσεις. Ἔτσι, ὁ συμβολαιογράφος ἀναφέρεται ὡς Βασίλης Σκλήθρας,

καὶ δύο φορές, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ του ιδιότητα, ὡς Βασίλειος Σκλήθρας (σ. 132, 187) ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πράγματα, τὸ ὄνομα μεταγράφεται μόνο Vassilis. (Καὶ ὅμως ἡ ἀναφορά τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τίς δύο φορές πού ἀναφέρεται ὡς Βασίλειος Σκλήθρας, μὲ τὴν προσφώνηση πού χρησιμοποιεῖται στὰ γαλλικά γιὰ τοὺς συμβολαιογράφους θὰ μπορούσε νὰ ἀποδώσει τὴ σχετικὴ ἐπιστημότητα ἀπὸ τὴ χρήση τοῦ Βασίλειος). Ὁ Ἀντώνιος Γωγούσης, πάλι, ἀναφέρεται τόσο ὡς Ἀντώνιος Γωγούσης ἀλλὰ καὶ ὡς Ἀντώνης Γωγούσης, ἀνάλογα μὲ τίς περιστάσεις. Ἡ μετάφραση ἐπέλεγε τὸ Ἀντώνης (Andónis). Στὴν περίπτωση αὐτοῦ τὸ πρόσωπο θὰ χρειαζόταν περισσότερο δουλειά γιὰ νὰ βρεθεῖ μία σύμβαση πού νὰ ἐπιτρέψει τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὰ δύο ὀνόματα. Ἡ ἐπιλογή τοῦ κινηματογραφιστῆ Κώστα Γαβρᾶ γιὰ τὸ γαλλικὸ ὄνομά του — Constantin Costa Gavra — θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μία ἐνδειξη. Μία φορά ἀναφέρεται μέσα στὴ συλλογὴ τὸ ὄνομα τῆς πόλης τῶν «Γιαννίνων» (σ. 189), ὅμως τὰ Γιάννινα αὐτὰ μεταγράφονται «Ioannina» (ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἐπίμετρο καὶ ὁ τόπος γέννησης τοῦ συγγραφέα — τὰ «ἠωραῖα Ἰωάννινα», «la belle Ioannina» (σ. 269)). Καὶ πῶς νὰ μὴν ἐπισημανθεῖ ἡ τόσο μελετημένη ἐπιλογή τῆς γραφῆς Antigone, τὴ μία φορά πού πρόκειται γιὰ «τὰ χορικά τῆς Ἀντιγόνης» (σ. 124) (les chœurs d'Antigone (σ. 148)), ἀλλὰ τῆς γραφῆς Antigoni, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν κυρία Ἀντιγόνη Δέρβη. Τὸ Δελτιὸ Κέντρου Λογοτεχνικῆς Μετάφρασης τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, τχ. 17, Ὀκτώβριος 1993, διαπίστωνε τὴν

ἀνάγκη νὰ στηλιτευσομε σθεναρὰ ἓνα φαινόμενο πού ἀπειλεῖ, ἐξαιτίας μιᾶς ἄμετρης ροπῆς πρὸς τὸν ἐξωτισμὸ, νὰ ἐγλωβίσει μιά τόσο ἁμορφη λογοτεχνία στὸ γλέτο μιᾶς ἐπιπλαστῆς ἀπομίμησῆς.

όλα αυτά με άφορμή τὰ τονικά σημάδια στή μεταγραφή ὀνομάτων ἀκριβῶς σέ αὐτή τή μετάφραση. Καί ἕναν αἰώνα νωρίτερα, ὁ Ρεμύ ντέ Γκουρμὸν, ἀναφερόμενος σέ ἀντίστοιχες ἀπόπειρες —τίς ἀποκαλεῖ χαριτωμένα *delirium graecum*, ἑλληνικό παραλήρημα— γράφει πῶς

χρειάζεται πολλή λεπτότητα καί πολλή σύνεση γιά τόν ἐγκαλισμό τῶν ἑλληνικῶν λέξεων χωρίς νά πληγωθοῦν ἀπ' αὐτό οὔτε τὰ ἑλληνικά οὔτε τὰ γαλλικά (Remy de Gourmont, *Esthétique de la langue française: la déformation, la métaphore, le cliché, le vers libre, le vers populaire*, Société du Mercure de France, 1899, σ. 48-49)

Ἄλλο χωρίο ὅπου ἀσυνέπειες καί ἀναντιστοιχίες εἰσάγονται στήν ἀφήγηση:

Ὁ ἴδιος ὡστόσο τὸ 'χε ἀποφασίσει νά ἐπιδοθεῖ σοβαρότερα, συστηματικότερα σ' αὐτές τίς μελέτες καί νά γίνει ταχτικός συνεργάτης τῶν ἐπιστημονικῶν, πότε τῶν φιλολογικῶν, πότε τῶν ιστορικῶν, περιοδικῶν. Περισσότερο τῶν δευτέρων μὰ καί τῶν ἄλλων κάποτε-κάποτε. [...] (σ. 126)

Ἡ γαλλική ἀπόδοση:

Le professeur, lui, avait pris le parti de s'adonner plus sérieusement et systématiquement à des études de ce genre. Il collaborait régulièrement à des bulletins scientifiques, tantôt d'histoire, tantôt de philologie. [...] (σ. 151)

Ξαναμεταφρασμένη στὰ ἑλληνικά:

Ὁ ἴδιος ὡστόσο τὸ 'χε ἀποφασίσει νά ἐπιδοθεῖ σοβαρότερα καί συστηματικότερα σέ μελέτες αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Συνεργαζόταν ταχτικά σέ ἐπιστημονικά περιοδικά, πότε ιστορικά, πότε σέ φιλολογικά. [Λεῖπει ἡ φράση: Περισσότερο τῶν δευτέρων μὰ καί τῶν ἄλλων κάποτε-κάποτε.] [...]

Τὸ πρόβλημα πού προκύπτει ἀπὸ αὐτή τήν ἐπιλογή τῆς μετάφρασης —μέ τὸ ἀπροσδόκητο πέρας ἀπὸ τὸ ἑλληνικό «τὸ 'χε ἀποφασίσει [...] νά γίνει ταχτικός συνεργάτης» στὸ γαλλικό «συνεργαζόταν ταχτικά»— εἶναι ἡ σπασμένη

ἐσωτερικὴ συνοχὴ τῆς ἀφήγησης, ἀφοῦ ὁ καθηγητῆς, ἐνῶ «συνεργαζόταν ταχτικά σέ ἐπιστημονικά περιοδικά», εἶχε μόνο δύο συνεργασίες, ἀφοῦ λιγότερο ἀπὸ μιά σελίδα πῶς πέρα

ὁ θάνατος τὸν βρῆκε στήν πολυθρόνα του καί τὰ χαρτιά του ἀπὸ τὴν τρίτη μελέτη πού θά δημοσίευσεν, μείνανε μισοτελειωμένα στὸ τραπέζι (σ. 128)

καί πάλι λίγες σελίδες πῶς πέρα

ὁ καθηγητῆς Ραλλίδης εἶχε φτάσει πιά στήν ἄλλη ἀκρὴ τοῦ Ἀχέροντα, θά 'χε πληρώσει τὸν ὄβολό του μὲ τίς δύο μικρές του μελέτες καί [...]. (σ. 130).

Ἄλλὰ καί ἡ εἰκόνα αὐτῶν τῶν χαρτιῶν ἐπαναδιατυπώνεται ἰδιόμορφα στὸ γαλλικό:

Les feuillets de sa troisième étude traînaient, inachevés, sur la table comme les ailes déplumées d'un oiseau blessé. (σ. 152)

Δηλαδή:

τὰ χαρτιά του ἀπὸ τὴν τρίτη μελέτη, μείνανε μισοτελειωμένα στὸ τραπέζι, σάν οἱ μαδημένες φτερούγες χτυπημένου πουλιοῦ.

Τὸ ἑλληνικό κείμενο εἶναι: «Σάν τὰ φτερά πού μαδιῶνται ἀπ' τὰ χτυπημένα πουλιά» (σ. 128). Ἡ μετάφραση δὲν χρειάζεται κἀν νά ὑποθέσει ἐνδεχόμενη προελευσιὴ αὐτοῦ τοῦ χωρίου ἀπὸ τὴ φράση «εἶδες νά μαδᾶνε τὴν κότα καί ὁ ἀέρας νά παίρνει τὰ πούπουλα; [...]» γιὰ νά ἀποδώσει αὐτὸ τὸ «σάν τὰ φτερά πού μαδιῶνται ἀπ' τὰ χτυπημένα πουλιά» — ἡ προσεκατικὴ ἀνάγνωση θά ἦταν ἀρκετὴ.

Ἄλλοῦ πάλι μιά λεζούλα χάνεται, ἐδῶ τὸ «κυρίως»:

Ὁ καθηγητῆς εἶχε πεῖ πολλές φορές —θεβαιῶσαν οἱ συνάδελφοί του— πῶς δὲν εἶχε κανένα στὸν κόσμον, ἀδέρφια, ξαδέρφια —καί κυρίως— ἀνιψία, κανέναν δὲν εἶχε (σ. 128)

Φαίνεται πώς αυτό τό «κυρίως» πού γράφει τό ελληνικό κείμενο είτε δέν χρειάζεται είτε δέν μπορεί νά ἀποδοθεῖ γαλλικά καί ἔτσι:

le professeur, assurément ses collègues, avait dit à maintes reprises n'avoir personne au monde, ni frères ni sœurs, ni cousins ni cousines, ni nièces ni neveux, personne (σ. 153)

δηλαδή «Ὁ καθηγητής εἶχε πῆ πολλές φορές —θεσπιάσαν οἱ συνάδελφοί του— πώς δέν εἶχε κανένα στόν κόσμο, ἀδέρφια, ξαδέρφια, ἀνιψίδια, κανέναν δέν εἶχε». Φαίνεται λοιπόν πώς μέ τό «κυρίως» καί χωρίς τό «κυρίως» ἡ φράση ἔχει τό ἴδιο χρώμα.

Ἡ λέξη «εὐεργέτης» ἐμφανίζεται δύο φορές μέσα στό κείμενο

Ὁ γυμνασιάρχης ἀλλάξε τό πρόγραμμα — φτάνει πού τόν εἶχε παραπεταμένο ὅσο ἴουσε, νά βροῦνε τώρα καί νά τοῦ λένε πώς καί πεθαμένον δέν τόν τίμησε τόν εὐεργέτη τῆς πόλης τους. (σ. 130)

καί ἡ δεύτερη «Μέσα στήν ὀμψή τοῦ λόγου του ἀνακρίψε τό νεκρό μεγάλο εὐεργέτη τῆς πόλης» (σ. 132). Βέβαια ἡ λέξη ἀποδίδεται καί τίς δύο φορές «bienfaiteur» χωρίς τόν προσδιορισμό «μεγάλος» τῆ δεύτερη φορά. Ἴσως ἐπειδή ἦταν περιττός;

Κάποτε πάλι συγγέονται οἱ χρόνοι:

Ἐβραν ὄλοι πώς ἀπ' τό πρωί τῆς περασμένης μέρας οἱ δύο πατριές ἔφαγαν τά σίδερα νά βροῦνε πούς εἶταν ὁ συμβολαιογράφος πού κρατοῦσε τή διαθήκη (σ. 132),

τό ὁποῖο γίνεται:

Ἐβραν ὄλοι ἀπ' τό πρωί τῆς περασμένης μέρας πώς οἱ δύο πατριές ἔφαγαν τά σίδερα νά βροῦνε πούς εἶταν ὁ συμβολαιογράφος πού κρατοῦσε τή διαθήκη

(Ils savaient tous depuis le matin de la veille que les deux clans se démenaient pour savoir quel notaire détenait le testament (σ. 157-158).

Ἄλλά γιά ψῆλά γράμματα θά μιλάμε τώρα;

Ὁ τίτλος τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ διηγήματος εἶναι: «Τά στηρίγματα τῆς μικρῆς κοινωνίας μας, οἱ παράγοντες καί τά βάρη της» (σ. 134). Ὁ ἀναγνώστης τῆς γαλλικῆς ἀπόδοσης διαβάζει: «Τά στηρίγματα τῆς μικρῆς κοινωνίας μας, οἱ παράγοντες καί τά βάρη τους» (Les piliers de notre petite société, les forces en présence, leurs fondements) (σ. 159). Ὁ ἀναγνώστης αὐτός δέν θά βρεῖ στό κείμενο κάτι γιά τά βάρη τῶν στηριγμάτων καί τῶν παραγόντων τῆς μικρῆς κοινωνίας, ἀλλά ξέρεי πώς δέν διαβάζει ἐπιστημονική πραγματεία, μεταφρασμένη λογοτεχνία διαβάζει, ἄρα μεταφραστικῆ ἀδεία λέμε ὅ,τι θέλουμε. Ἄλλωστε τά «βάρη» στό γαλλικό κείμενο ὑπάρχουν μόνο σέ αὐτόν τόν τίτλο. Στό σῶμα τοῦ κειμένου, στό χωρίο ὅπου τό ἑλληνικό ἀναφέρει «βάρη» στό γαλλικό ἔχουν γίνει καί αὐτά «στηρίγματα»:

Ὁ Ἀντώνιος Γωγούσης [...]. Εἶτανε τ' ἀληθινά βάρη τῆς κοινωνίας — τό χρέμα. Κι ὁ Ἀπόστολος Δέβρης εἶτανε πολύ περήφανος πάλι γι' αὐτά τά βάρη τῆς «Σάλπιγγος». Καί τῆς Ἀντιγόνης του. (σ. 139)

Andonis Gogoûssis [...]. Il était à lui seul le pilier de la société: l'argent. Apôstolos Dêrvis était très fier de voir le Héreau, comme son Antigôni, s'appuyer sur ce pilier (σ. 165),

δηλαδή:

Ὁ Ἀντώνιος Γωγούσης [...]. Εἶτανε ἀπό μόνος του τό στήριγμα τῆς κοινωνίας — τό χρέμα. Κι ὁ Ἀπόστολος Δέβρης εἶτανε πολύ περήφανος πάλι γι' αὐτό τό στήριγμα τῆς «Σάλπιγγος». Καί τῆς Ἀντιγόνης του.

Ἔτσι, ὁ γαλλικός τίτλος τοῦ δευτέρου μέρους θά μπορούσε νά εἶναι διατυπωμένος συνεπέστερα μέ τό περιεχόμενο τῆς μετάφρασης: «Τά στηρίγματα τῆς μικρῆς κοινωνίας μας, οἱ παράγο-

ντές της», και νά ἔφευγε αὐτό τό ἀποδεδειγμένα περιττό «καί τὰ βάρβα τους».

Νά μιά ἀκόμα ἀπόδοση πού συγκεντρώνει μερικὰ ἀπό τὰ διάσπαρτα χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς γαλλικῆς μετάφρασης:

Dès l'après-midi du même jour, le maire fit donc alliance avec le lycée. On détermina que pour plus de sûreté, les funérailles seraient payées sur fonds publics [...] (σ. 155)

ἀπόδοση τοῦ ἑλληνικοῦ:

Ἔτσι γινήκαν τὰ πράματα καί τ' ἀπόγεμα τῆς ἴδιας μέρας ὁ δήμαρχος συνενώθηκε μέ τό γυμνάσιο. Ἡ κηδεία, γιά καλό καί γιά κακό, ὀρίστηκε νά γίνει «δημοτικῆ δαπάνη». (σ. 129)

Τό «ἔτσι γινήκαν τὰ πράματα» φαίνεται πώς ἀνήκει στό ἀχρείαστα, στό παραπανίσια πού ἔχει τό κείμενο καί ἐξαφανίζεται. Ἡ πρώτη φράση γίνεται: «καί τ' ἀπόγεμα τῆς ἴδιας μέρας ὁ δήμαρχος ἔκανε συμμαχία μέ τό γυμνάσιο», ἀφοῦ φαίνεται πώς στό γαλλικά «συνεννοοῦμαι» σημαίνει «συμαχῶ». Παραγνωρίζοντας παρεμπιπτότως πώς ἄν πράγματι «ὁ δήμαρχος ἔκανε συμμαχία μέ το γυμνάσιο», τό γυμνάσιο θά ἀποτελοῦσε τρίτη φατρία δίπλα στίς δύο πού ἀναφέρει τό διήγημα («οἱ κύκλοι τῆς Μητρόπολης — ἡ μία φατρία» (σ. 125), «οἱ κύκλοι τοῦ δημαρχείου — ἡ ἄλλη φατρία» (σ. 125), «οἱ δύο φατρίες ἔφαγαν τὰ σίδερα νά βροῦνε ποίος εἶταν ὁ συμβολαιογράφος πού κρατοῦσε τή διαθήκη» (σ. 132) — καί ἡ ἀπαρίθμηση τῶν παραπομπῶν δέν εἶναι ἐξαντλητική). Καί ἐπειδή ἡ γαλλικὴ γλώσσα, σέ μιά χώρα μέ 36.000 δήμους, εἶναι δυνατὸ νά μὴ γνωρίζει τή διαφορά ἀνάμεσα στό «δημοτικῆ δαπάνη» — «Ἡ κηδεία, γιά καλό καί γιά κακό, ὀρίστηκε νά γίνει "δημοτικῆ δαπάνη"» — καί στό «fonds publics» — «On détermina que pour plus de sûreté, les funérailles seraient payées sur fonds publics» (σ. 155). Ἀκόμα καί

αὐτές οἱ δωρεάν ἠλεκτρονικές μηχανές αὐτόματης μετάφρασης πού δοκίμασα (σύστημα Sys-tran μέσω μηχανῆς ἀναζήτησης Sherlock) βρίσκουν μιά διαφορά ἀποδίδοντας τό πρῶτο ὡς «dépense municipale» καί τό δεύτερο ὡς «δημόσια κονδυλία». Ἐνας μεταφραστής μέ σάρκα καί ὀστά θά μπορούσε, εἶμαι βέβαιος, νά βελτιώσει σημαντικά αὐτό τό ἠλεκτρονικό ἀποτέλεσμα. Ὅπως καί νά ἔχει τό πράγμα, ἡ κηδεία «δημοτικῆ δαπάνη» ἔχει καί μιά διάσταση ἀπόδοσης τιμῆς, ἴσως μάλιστα ἔχει κυρίως αὐτή τή διάσταση, ἡ ὁποία δέν νομιζῶ πώς ὑπάρχει στήν ἀπόδοση «ἀποφασίστηκε [...] πὼς ἡ κηδεία θά πληρωνόταν ἀπό τὰ δημόσια κονδυλία». Ὁ Ρομπέρ Ντυμπύκ (Robert Dubuc), εἰδικός σέ θέματα ὀρολογίας, ἀσχολήθηκε σέ ἐπιφυλλίδα⁴ του μέ τήν ἀπόδοση στό γαλλικά διατυπώσεων τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας στίς ὁποῖες χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς ἡ λέξη state (κρατικός, ἐπίσημος). Χωρὸς νά ἐπεκταθῶ, θά ἀναφέρω μόνο πὼς στήν παράγραφο σχετικὰ μέ τίς

⁴ Στὴ σειρά «Au plaisir des mots» τιτλοφορεῖται «Quelques recettes pour traduire state en fonction de déterminant» καί πρέπει νά εἶναι προσβάσιμη στὴ διεύθυνση http://home.ican.net/~lingua/fr/chroniques/chron_30.htm. Ἡ παράγραφος ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλῶ τίς πληροφορίες ἀναφέρει: [...] L'expression *state funeral* désigne habituellement une cérémonie funèbre à laquelle l'autorité constituée confère une solennité particulière. Ici la traduction doit varier selon les situations. Si les funérailles sont cautionnées par un État national, l'usage a entériné l'expression *funérailles nationales*. Exemple: « Tout le monde se rappelle avec émotion les funérailles nationales du général de Gaulle. » Si c'est un autre palier de gouvernement ou une municipalité qui organise les funérailles, on parlera alors de funérailles officielles, quoique l'expression *funérailles municipales*, relevée à quelques reprises dans les journaux, ne semble pas mauvaise lorsqu'on l'applique à un service funèbre patronné par une municipalité. [...]

τελετές που ελληνικά θα λέγαμε πώς γίνονται «δημοσία δαπάνη» ή «δημοτική δαπάνη» σημειώνει πώς στη γαλλική έχει καθιερωθεί ή έκφραση «funérailles nationales» (κατά λέξη «έθνική κηδεία»), όταν οι τελετές γίνονται υπό την αίγίδα του κράτους για νεκρούς που κρίνεται πώς άφορον τό έθνος, διατύπωση που μπορεί να θεωρηθεί αντίστοιχη με την ελληνική έκφραση «κηδεία δημοσία δαπάνη». «Όταν πάλι πρόκειται για τή βαθμίδα τής τοπικής αυτοδιοίκησης, ή γαλλική διατύπωση είναι «funérailles officielles» (κατά λέξη «επίσημη κηδεία»), έκφραση που μπορεί να αποδώσει πολύ βιαιανοποιητικά τό ελληνικό «κηδεία δημοτική δαπάνη». Ό επιφυλλιδογράφος συμπληρώνει πώς δεν φαίνεται κακή ή διατύπωση «funérailles municipales» (κατά λέξη «δημοτική κηδεία»), τήν όποία χρησιμοποιούν κάποτε οι έφημερίδες.

Τό χωρίο

Ό νομάρχης έμαθε τό βράδι τή φασαρία που γινόταν στην πόλη, κάθισε και σκέφτηκε πώς άφου πηγαΐναν αυτοί στην κηδεία, δεν πρέπει να λείπει τό κράτος — θα βγούν ύστερα να του λένε πώς δεν σέβεται όσο πρέπει τήν πόλη, τά ζητήματα τής, τίς τοπικές έξουσίες. Είδοποίησε κι αυτός πώς θα πάει. Πίσωτέ του θα πηγαΐνανε βέβαια κ' οι άλλες άρχές, οι δημόσιες... (σ. 130)

άποδίδεται:

Le préfet appris ce soir-là quelle agitation régnait en ville, et se dit que si tout le monde allait aux funérailles, l'État ne devait pas être absent. C'était à lui, préfet, qu'on reprocherait de ne pas montrer assez d'intérêt pour la ville, ses problèmes et ses notables. Il fit donc savoir qu'il serait là. *Les autres autorités passeraient forcément derrière lui...* (σ. 155)

δηλαδή

Ό νομάρχης έμαθε τό βράδι τή φασαρία που γινόταν στην πόλη, κάθισε και σκέφτηκε πώς

άφου πηγαΐναν αυτοί στην κηδεία, δεν πρέπει να λείπει τό κράτος — θα βγούν ύστερα να του λένε πώς δεν σέβεται όσο πρέπει τήν πόλη, τά ζητήματα τής, τους προϊχοντές τής. Είδοποίησε κι αυτός πώς θα πάει. Οι άλλες άρχές, τά περνούσαν άναγκαστικά σε δεύτερη μοίρα, πίσω του...

Νομορχιακότερη του νομάρχη ή μετάφραση, δημιουργεί ίσως ένα ζήτημα πρωτοκόλλου και πρωτοκαθεδρίας, άφου έχει που ό νομάρχης στη μικρή πόλη άναφέρεται μόνο στις άλλες, πέρα από τον ίδιο, δημόσιες άρχές, στη μικρή πόλη τής μετάφρασης ό ίδιος νομάρχης φαίνεται να διεκδικεί τήν πρωτοκαθεδρία από όλες, γενικά, τίς άλλες άρχές.

Ή λέξη «άκολουθία» ύπάρχει τρείς φορές στο κείμενο του διηγήματος. Δυό φορές ως «νεκρώσιμη άκολουθία» («ή νεκρώσιμη άκολουθία ψάλθηκε στη Μητρόπολη») (σ. 130) και άποδίδεται «service funèbre» (*Le service funèbre fut chanté à la cathédrale* (σ. 147)) και «funérailles» (*Le métropolitain, l'apprit. Il décida immédiatement de participer, lui aussi, aux funérailles* (σ. 155)) αλλά τήν τρίτη φορά, ίσως επειδή λείπει τό «νεκρώσιμη» («Στεφάνια πολλά. Άκολουθία κατασκευτική. Παράταξη των μαθητών ζηλευτή»), άποδίδεται un *cortège recueilli*, (που σημαίνει κατασκευτική έκφορά): *Des monceaux de couronnes, un cortège recueilli les élèves dans un ordre parfait* (σ. 157), δηλαδή «Στεφάνια πολλά. Έκφορά κατασκευτική. Παράταξη των μαθητών ζηλευτή» για να άποδώσει τό: «Στεφάνια πολλά. Άκολουθία κατασκευτική. Παράταξη των μαθητών ζηλευτή» (σ. 131). (Τό γαλλικό *cortège* σε αυτή τή μετάφραση άποδίδει τά ελληνικά «έκφορά» και «άκολουθία» — τό δε ελληνικό «παράταξη» μεταφράζεται en bon ordre (σ. 147) [*Τό γυμνάσιο άκολούθησε τήν έκφορά σε κανονική παράταξη*] (σ. 123), (*Le lycée suivit le cortège en bon ordre*) (σ. 147)], ενώ ή «παράταξη»

παραλείπεται στη φράση «Tous les élèves participeraient» (σ. 155), που μεταφράζεται έλλειπτικά τό ελληνικό «Θά πήγαιναν, λοιπόν, όλες οι τάξεις καί μέ παράταξη» (σ. 130), μεταφράζεται πάλι «dans un ordre parfait» (σ. 157) («Παράταξη τῶν μαθητῶν ζηλευτή» (σ. 131)) καί κάτω ἀπροσδόκητα «sans escorte» (πού σημαίνει: χωρίς συνοδεία, ἀσυνόδευτα) Les élèves du lycée s'étaient décidés, grands et petits, sans professeur, sans escorte (σ. 224) («[...] σκημήναν, τά μεγάλα καί τά μικρά καί χωρίς δασκάλους, χωρίς παράταξη, χωρίς ἐπικήμευς λόγου πήγαν ὅλα στὸν τάφο τοῦ καλοῦ τοῦ δασκάλου [...]» (σ. 189)). Συμπληρωματικά ἐδῶ: Ὁ Λιαράτος ἔμαθε γιὰ αὐτὴ τὴν κίνηση τῶν μαθητῶν καί (γράφει τὸ διήγημα):

Νά 'ταν ἓνα, νά 'τανε δέκα, νά 'ταν εἴκοσι, κανόνιζε αὐτὸς γιὰ καλὰ τοὺς γονεῖς τοὺς. Εἶταν ὅλα μαζί — τί μπορούσε νά κάνει; (σ. 189)

Ὁ Γάλλος ἀναγνώστης διαβάζει διαφορετικὴ ἐκδοχή, βρισκεται σὲ ἄλλη μικρὴ πόλη, ὅπου ὁ ἰθαγενὴς Λιαράτος τῆς:

Νά 'ταν ἓνα, δέκα ἢ εἴκοσι, θά μπορούσε νά βρεῖ μιά λύση μέ τοὺς γονεῖς τοὺς, ἀλλὰ ἦταν ὅλα μαζί — τί μπορούσε νά κάνει;

(S'ils avaient été un, dix ou vingt, il aurait pu s'arranger avec leurs parents, mais ils formaient bloc: que pouvait-il faire? (σ. 224))

Ἡ λέξη «courage» ὑπάρχει τρεῖς φορές στὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τοῦ διηγήματος: Μιά φορά ἢ λέξη ἀποδίδει τὸ «θάρρος»:

μιά κοινωνία τῆς ἀνθρώπινης ὁμορφιάς ἐκείνη τὴν ὥρα. Τέτοια πού δέν εἶχε τὴ δύναμη, δέν εἶχε τὸ θάρρος νά τὴ φτιάξει. Μήτε στὸ σκελετὸ τοῦ. Μήτε στὴ ζωὴ τῆ δικῆ του. (σ. 170)

Une société où l'être humain était beau, celle qu'il n'avait ni la force ni le courage de construire. Ni à l'école. Ni dans sa propre vie. (σ. 201)

Μιά φορά ἀποδίδει τὸ «δὲ μπορῶ, δέν τό βαστῶ»:

Θά μέ τρελάνουν ὅλοι στὶς ἀπαιτήσεις, στὶς υποδείξεις, στὶς παρακλήσεις νά τὰ ξαναρχίσουμε ὅλα ἀπ' τὴν ἀρχή. Καί δὲ μπορῶ, δέν τό βαστῶ [...]. (σ. 180)

Je ne peux pas, je n'en ai pas le courage. (σ. 213)

Μιά φορά ἀποδίδει τὸ «δέν εἶχε κέφι»:

Ὁ Λιαράτος πικράθηκε πάλι. Τόσο πολὺ πού τὴν Κυριακὴ τὸ βράδι δέν εἶχε κέφι νά πάει στὴν ὑπουργία νά τοῦ πεῖ τά νέα μέ τὸ νομάρχη, πού βρισκόταν τὸ Σάββατο τ' ἀπόγευμα σπίτι τῆς — μαζί μέ τὴν κυρία Ἀντιγόνη, φυσικά. Δέν εἶχε κέφι νά ἴδῃ τί ἀπόγινε μέ τ' ἀνώνυμο γράμμα του. (σ. 190)

Liaratos fut rongé d'amertume, une fois de plus, au point que le dimanche soir il n'eut pas le courage d'aller chez la femme du ministre; elle lui aurait donné les nouvelles du préfet, qui se trouvait chez elle le samedi après-midi — avec Mme Antigoni, bien sûr. Il n'eut pas non plus le courage de voir les suites de sa lettre anonyme. (σ. 225-226)

Τόσα πράγματα, τὸ «θάρρος», τὸ «δέν τό βαστῶ», τὸ «δέν εἶχε κέφι», καί ἀποδίδονται μέ μιά λέξη — διατύπωση περιεκτικότερη καί ἀπὸ τὰ τουρκικά τοῦ Κλεόντ.

Ἡ γιὰ κυρία ὑπουργοῦ «πέταξε γρήγορα-γρήγορα τὸ βρόμικο νυχτικὸ τῆς» (σ. 154) — «La vieille dame ôta sa vieille chemise de nuit» (σ. 183), δηλαδή «ἡ γηραιά κυρία ἔβγαλε τὸ παλιὸ νυχτικὸ τῆς». Καί τί δέν εἶπαν κάποιον στὴν πόλη γιὰ τὸν συμβολαιογράφο: «Εἶπαν γιὰ τὸ πουκάμισό του πού τόσο βρόμιζε κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐβδομάδας καί ποτὲς του δέν τ' ἄλλαζε» (σ. 165), «Il ne changeait pas de chemise: en fin de semaine, elle empestait» (σ. 195), δηλαδή «Δέν ἄλλαζε πουκάμισο, τὸ ὁποῖο στὸ τέλος τῆς ἐβδομάδας βρωμολογοῦσε». Ὑποθέτω εἶναι ὁ σεβασμὸς στὶς γηραιὲς κυρίες πού κάνει ὥστε τὸ

βρώμικο νυχτικό τους να είναι «παλιό» και δικαιολογημένη αυστηρότητα απέναντι στους «ἀρχηγούς ληστῶν» συμβολαιογράφους που κάνουν τό βρώμικο πουκάμισό τους να «βρωμολογάει».

Ἡ κυρία ὑπουργοῦ ἔχει καί τό δικό της γλωσσικό ὕφος

ἡ ἀνιψιά μου, κύριε νομάρχα, τοῦ Δέρβη, καλέ, θά τόν ξέρετε κιάλας, τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος ἡ «Σάλπιγγος»... Ἡ σάλπιγγος — τῆς σαλπίγγου δέν διορθωνότανε μέ τίποτα ὅσα κι ἄν τῆς ἔλεγε ἡ Ἀντογόνη, χρόνια τώρα... Ἡ θεία δέν ἔνοιούσε ν' ἀλλάξει μήτε τόν τρόπο, μήτε τό γλωσσικό τῆς ὕφος (σ. 155)

Τό χωρίο αὐτό ἀποδίδεται:

ἡ ἀνιψιά μου, κύριε νομάρχα, τοῦ Δέρβη, καλέ, θά τόν ξέρετε κιάλας, τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος ἡ «Σάλπιγγε»

Ma nièce, Monsieur le préfet, la femme de Dèrvis, vous le connaissez sûrement déjà... Le directeur du journal le *Héraut* (σ. 184)

Τό δεύτερο μέρος τῆς φράσης καί μαζί τό γλωσσικό ὕφος τῆς θείας διαγράφονται, ὑποθέτω λόγω μεταφραστικῆς δυσκολίας. Ὁ καθένας μπορεί νά δεῖ τή δυσκολία τῆς ἀπόδοσης σέ μιά ἄλλη γλωσσική πραγματικότητα αὐτοῦ τοῦ «ἡ σάλπιγγος, τῆς σαλπίγγου». Εἶναι ἕνα παράδειγμα γιά τά λεγόμενα ἀμετάφραστα; Ὁ Οὐγκώ βάζει τή Βαργκουλέμ, τή ρακοσυλλέκτρια, νά λέει: «Le matin en rentrant, j'épluche l'hotte, je fais mon treillage (probablement triage)» (V. H., *Les Misérables*, σ. 848, Robert Laffont/Bouquins) — «Τό πρωί πού γυρίζω, ξεκαθαρίζω τό σακούλι, κάνω τό ξεδιάλυμά μου (πιθανώς τό ξεδιάλεγμα)». Στά κατάλοιπα τοῦ ἴδιου ἔχει βρεθεῖ τό σημεῖομα:

Le bourgeois incorrect: Il faisait en parlant des synonymies bizarres; il confondait des nuances de langage pourtant pas très délicates; il disait indifféremment charge ou cargaison, garnison ou garniture; il lui était

égal de dire floriture pour floraison. Voulant déclarer que le chagrin l'avait maigri, il s'écriait: le chagrin m'a dégraissé. (V.H., *Chantiers*, σ. 761, Robert Laffont/Bouquins)

Ὁ σέλοκος ἀστῆς: Ὅταν μιλοῦσε ἐφαίχανε ἀλόκοτα συνώνυμα, μπερδεύε γλωσσικές ἀποχρώσεις κατά τά ἄλλα ὄχι καί πολύ λεπτές, ἔλεγε ἀδιάκριτα φόρτος ἢ φορτίο, στρατά ἢ στράτα, τοῦ ἔκανε τό ἴδιο νά πεῖ φοριτοῦρα ἢ γαρνιτούρα. Θέλοντας νά δηλώσει πῶς ἀδυνατίζει ἀπό τή στενοχώρια, ἀναφωνήσε: ἡ στενοχώρια μέ ἀπολίπανε.

Αὐτό πού θέλω νά πῶ εἶναι πῶς οἱ γλωσσικές ἰδιομορφίες λογοτεχνικῶν προσώπων σέ μιά γλώσσα πρέπει μέ κάποια προσπάθεια νά εἶναι δυνατό νά ἀποδοθοῦν στήν ἄλλη γλωσσική πραγματικότητα καί πῶς ἡ δυσκολία ἀπό μόνη τῆς δέν μπορεί νά εἶναι ἀπαραίτητα καί λόγος ἐξάλειψης — δύσκολο χωρίο, ἐξαιρέω χωρίο. Ὅλο καί κάποια «ἀλόκοτα συνώνυμα» μπορεί νά δώσουν κάποτε μιά διέξοδο. Ἡ ἀγγλική μετάφραση τοῦ χωρίου ἔδωσε μιά λύση χρησιμοποιοῦντας μιά λέξη φωνητικά καί νοηματικά κοντινῆ μέ τή λέξη μέ τήν ὁποία ἀποδίδει τήν ἐπωνυμία τῆς ἐφημερίδας, «The Bugler» (ὁ σαλπικιτής) ἀντί τοῦ «The Bugle» (ἡ σάλπιγγα). Ἀλλά πρῖν ἀπό τήν ἀναζήτηση λύσης σέ αὐτό τό ἐπιμέρους ζήτημα, ἡ ἐπιλογή καθευατή νά ἀποδοθεῖ ἡ ἐπωνυμία «Ἡ Σάλπιγγε» ὡς «*Le Héraut*», «Ὁ Κῆρυξ». Ἡ μετατόπιση αὐτή —γιατί γιά μετατόπιση πρόκειται μιά καί ἡ γαλλική γλώσσα ἔχει βέβαια λέξη γιά τή «σάλπιγγα» καί ἡ λέξη φαίνεται νά μπορεί νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἐπωνυμία ἐφημερίδας⁵ εἶναι δυνατό νά ἔχει γίνει

⁵ Ὁ Μωπασσάν ἔχει γράφει «Ὁ κ. Ντεμερούλ εἶχε στά χέρια του τόν Γαλάτη, γιά τόν ἑαυτό του, τή Σάλπιγγα γιά τή γυναίκα του» («M. de Méroul tenait à la main le *Gaulois* pour lui, le *Clairon* pour sa femme», Maupassant, *L'ami Joseph*, σ. 633).

συνεκδοχικά επειδή ο «κήρυκας» αυτός, σέ μία σημασία του, είχε στήν «επαγγελματική» σκευή του και σάλπιγγα. Η μετάφραση είναι δυνατόν, λοιπόν, νά λεί, ἔστω μεταφορικά, «κήρυκας» γιά τό «σάλπιγγα», ὅπως θά λέγαμε τό «βιολί» γιά τόν βιολιστή μᾶς ὀρχήστρας. Ὅμως πέρα ἀπό τούς ὅποιους λόγους πού ὀδήγησαν σέ αὐτή τή μετατόπιση—συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐλευθερίας τοῦ μεταφραστή νά ἐπιλέγει τίς λέξεις του— ἡ ἀπόδοση «ὁ Κήρυκας» δέν φαίνεται νά ταιριάζει σέ μία ἐφημερίδα πού ἀπό τήν πρώτη ὡς τήν τελευταία ἀράδα τοῦ διηγήματος «δέν ἔγραφε ποτέ, γιά κανένα πράμα τήν ἀλήθεια», γιά μία ἐφημερίδα πού καιροσκοπεῖ ὅπως ὁ ἰδιοκτήτης της — «εἶναι τώρα χρόνια πού ὁ Ἀπόστολος Δέρβης ἀκροβατεῖ ἀνάμεσα στίς δύο φατρίες καί πάντοτε τά κατάφερε». Ἄλλωστε καί στά ἑλληνικά πράγματα ἡ ἐπωνυμία «Κήρυκας» εἶναι ἀπολύτως νοητή γιά μία ἐφημερίδα καί νομίζω πῶς ἡ ἐλευθερία τῆς μετάφρασης νά ἐπιλέγει πῶς μεταφράζει θά μπορούσε νά ἔχει πάρει ὑπόψη της — ἂν δέν ὑπάρχει ἀποσπῶν λόγος γιά νά τίς προσαρμόσει— τίς ἐπιλογές πού ἔρχονται ἀπό τήν ἐλευθερία τοῦ συγγραφέα καί νά ὀνοματίζει τά πράματα τῆς μικρῆς πόλης του.

Οἱ σύνθετες λέξεις ἀναλύονται — ὁ «λήσταρχος» εἶναι «ἀρχηγός ληστῶν», ὁ Βασίλειος Σκληύρας, ὁ συμβολαιογράφος,

Νομικός, λοιπόν, εἴταν αὐτός ἡ λύκος, ἐπιστήμονας εἴταν ἡ σέλινγκας; Λήσταρχος — καλά τόν ἔλεξαν. (σ. 165)

(Un homme de loi, ce notaire, ou un loup? Un homme instruit ou un simple berger? Un *chef de brigands*, voilà ce qu'il était. (σ. 195))

Ἐπίσης «ὁ οἰκογενειάρχης» εἶναι «ἀρχηγός οἰκογενείας» («digne citoyen, *chef de famille prudent*») (σ. 206)) καί τά «κατάβραχα» ἀποκοιτῶν ξεκάθαρο ἔτυμον καί γίνονται «κατσικόβραχα» («il se cachait

dans sa rocaille à chèvres») (σ. 194)).

Καί νά μήν ξεχνᾶμε καί αὐτό τό «παχουλὸ χεράκι» τοῦ Πραξιτέλη τοῦ Ζιάμπτα, τοῦ τυπογράφου, πού γίνεται χερουίλια:

ὁ ἀγαθότατος ἄνθρωπος, ὁ Πραξιτέλης ὁ ἐπιλεγόμενος Ζιάμπτας, πρὶν ἀρχίσουν νά δουλεύουν τό φύλλο τῆς «Σάλπιγγος» γιά τήν Τρίτη, ἔβαλε τό παχουλὸ τοῦ χεράκι πάνω στό μάρμαρο τοῦ τυπογραφείου (σ. 190)

(cet excellent homme de Praxitèlis, dit Ziàbta, avant de tirer le *Héraut* du mardi, avait étalé sa grosse main sur le marbre de l'imprimerie (σ. 225))

ἐκεῖ πού «Ἡ Ἀντιγόνη ἐπαῖξε νευρικά τά παχουλὰ της χεράκια» (σ. 151) («Antigòni tordait ses mains potelées» (σ. 179)). (Συμπληρωματικά θά σημειώσω πῶς κανένας Ζιάμπτας δέν εἶναι τόσο (ἔστω καί λογοτεχνικά) θλάκας ἐπαγγελματίας γιά νά διακινδυνεύσει τό παχουλὸ του χεράκι πρὶν ἀρχίσουν τό «τραβήγμα») («avant de tirer»), δηλαδή τήν ἐκτύπωση τῆς ἐφημερίδας, ἀλλά μόνο (ὅπως λείε τό κείμενο) «πρὶν ἀρχίσουν νά δουλεύουν τό φύλλο»).

Παρονομασία, γράφει τό λεξικό (Κριαῖ, Λεξικό τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς δημοτικῆς γλώσσας), εἶναι «σχῆμα λόγου κατὰ τό ὅποιο μεταβάλλεται λίγο μιά λέξη καί παίρνει διαφορετικὴ ἔννοια σχετικὴ ἢ ἄσχετη μέ τήν πρώτη». Παράδειγμα παρονομασίας εἶναι καί ὁ διάλογος:

—Ἐ, οὐρέ, σὰς πῆρε οὐ διάουλους ὄλους... Πόλις ὠνία...

—Διόνια κύρ Βασίλη μου, ἔλεγε κι ὁ πέλάτης. Τί νά κάνουμε; (σ. 167)

Τό παράδειγμα εἶναι ἀρκετά πλούσιο ἀφοῦ συνδυάζει δύο ἐπίπεδα γλώσσας καί ἀπηχεῖ μιά περιφρούσα ἰδεολογία, στοιχεῖα τὰ ὅποια ἐντάσσονται στίς καταστάσεις τοῦ διηγήματος. Ἡ ἀρχαιστικὴ ἔκφραση «πόλις ὠνία» εἶναι ταιριαστέη μέ τίς περιστάσεις τοῦ διηγήματος καί φυσιολο-

γκική στό στόμα του συμβολαιογράφου, λόγιου εξ επαγγέλματος. "Όπως φυσιολογική και ἡ αντίδραση του πελάτη, ὁ ὁποῖος, μὴ καταλαβαίνοντας τὴν ἔννοια τῶν «καθαρευουσιάνικων», ἀρπάζεται ἀπὸ τὴ ρίμα «ῶνια-αἰώνια» καὶ ἐνδεχομένως ἀπὸ τὸ συνειρμὸ «αἰώνια Ἑλλάς» καὶ ἀπαντᾷ λογικῶτατα «αἰώνια κύρ Βασιλῆ μου» κ.λπ.

Ἄπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ σχεδὸν τίποτα, νομίζω, δὲν περνᾷ στὴ μετάφραση:

—Eh, dis donc, vous avez tous donné votre âme au diable! Ville maudite...

—Maudite depuis toujours, M' sieur Vassilis, disait le client. Que faire? (σ. 198)

Δηλαδή:

—Ἐ, οὐρῆ, δώσατε ὅλοι σας τὴν ψυχὴ σας στό διάολο... Πόλη καταραμένη...

—Καταραμένη ἀπὸ πάντα, κύρ Βασιλῆ μου. Ἐλεγε κι ὁ πελάτης. Τί νά κάνουμε.

Ἄν μὴ τί ἄλλο, ὁ πελάτης φαίνεται νά καταλαβαίνει τί λέει ὁ συμβολαιογράφος καὶ νά συμφωνεῖ, ἔστω καὶ ἂν ὑποθέσουμε πὺς διαφορετικὰ ἀντιλαμβάνεται καθένας τους τὴ σημασία καὶ τὸ γιατί τῆς «καταραμένης πόλης». Τὸ στοιχεῖο τῆς «ἀσυνειδησίας» θά μπορούσε νά ἔχει διατηρηθεῖ, ἔστω καὶ ἂν ὁ ἐνδεχόμενος ἰδεολογικός συνειρμὸς δὲν μπορεῖ νά περάσει στὴν ἄλλη γλώσσα. Ἡ φράση «πόλις ῶνια» εἶναι κοινὸς τόπος, προέρχεται ἀπὸ κοινὴ πηγή⁶ καὶ φαίνεται περασμένη σέ κείμενα ἀπὸ τὸν Αὐγουστῖνο ὡς τὸν Τζαίημς Τζῶς. Ἡ γαλλικὴ ἀπόδοση «ville

veinale» εἶναι τὸ ἀκριβές ἀντίστοιχο τοῦ ἐλληνικοῦ «πόλις ῶνια». Μιά ἐξήγηση γιατί προτιμήθηκε ἡ σημαντικὰ διαφορετικὴ ἀπόδοση «πόλη καταραμένη» μπορεῖ νά βρίσκεται στὴν ἀναχρονιστικὰ κυριολεκτικὴ, σέ πρῶτο βαθμῷ, ἀντίληψη τῆς φράσης «σὰς πῆρε οὐ δαίουλους ὄλους» ὡς «δώσατε τὴν ψυχὴ σας στό διάολο» καὶ ἄρα εἴστε «πόλη καταραμένη». Μπορεῖ πάλι, ἀπλούστερα, ἡ νοηματικὴ αὐτὴ μετατόπιση νά προέρχεται ἀπὸ μίαν τάση ἐπίδειξης τετριμμένης πρωτοτυπίας. Τὸ κύριο πρόβλημα ποῦ προκύπτει εἶναι ποιά ρίμα θά μπορούσε νά βρεθεῖ γιὰ κάποιον ἀπὸ τὰ συνώνυμα τοῦ «veinal» — bas, corrompu, coruptible, cupide, dépravé, intéressé, mercantile, mercenaire, vendable, vendu — ὥστε νά ἀποδοθεῖ ἡ ρίμα «ῶνια-αἰώνια», ἂν ὄχι καὶ ἡ παρονομασία. Δὲν εἶναι δουλειὰ αὐτοῦ τοῦ σημειώματος νά προτείνει τέτοιες λύσεις, ἐντούτοις νομίζω πὺς ἡ ρίμα «ville mercenaire —(ville) millenaire» —ίσως καὶ ἡ «ville mercenaire —(ville) séculaire»— θά μπορούσε νά εἶναι μίαν δυνατότητα.

Σημείωσα ἤδη ἓνα χωρίο ὅπου οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἱεραρχίες, εἶναι μετατοπισμένες, ἀλλὰ ἄς σημειώσω ἀκόμα μίαν τέτοια μετατόπιση ἐδῶ. Στὶς προσπάθειες διαφόρων μέσα στὴν κοινωνία τῆς μικρῆς πόλης νά ἐνημερωθοῦν γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς διαθήκης φημιολογήθηκε πὺς ὁ δήμαρχος προσπάθησε νά πάρει λόγια ἀπὸ τὸν συμβολαιογράφο στὸν ὁποῖο εἶχε καταθεθεῖ ἡ διαθήκη, δοκιμάζοντας νά τὸν «λαδώσει» μὲ τὴν παραχώρηση ἑνὸς χρόνου συμβολαίων τοῦ δήμου. Οἱ ἄλλοι συμβολαιογράφοι κάνουν διάβημα διαμαρτυρίας στὴ νομαρχία, ὅπου ἐπειδὴ «ὁ νομαρχὴς εἶταν ἀπασχολημένος, μπήκανε στό γραφεῖο τοῦ διευθυντῆ τῆς νομαρχίας» (σ. 171), ὅπερ μεταφραζόμενο γαλλιστῶ φαίνεται νά σημαίνει «Le préfet étant occupé, ils furent reçus par son directeur de cabinet» (σ. 202), δηλαδή «ὁ

⁶ Ἰπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀρμοδιότερων, θαρρῶ πὺς προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σαλλούστου Ἰουγουρθικός πόλεμος. (Βλ. καὶ Ἀππιανός, Ρωμαϊκά, Ἐκ τῆς Νομαδοῦς 1: ὅτι Βομηλίχαρ κατηγορούμενος ἔφυγε πρὸ δίκης καὶ Ἰογρόθας σὺν αὐτῷ, τοῦτο δὴ τὸ περιφερόμενον ἐς τοὺς δωροδοκούντας εἰπὼν, ὅτι Ῥωμαίων ἡ πόλις ἐστὶν ῶνια πάσα, εἰ τις ὠνητῆς αὐτῆς εὐρεθείη.)

νομάρχης εΐταν άπασχολημένους, μπήκρον στο γραφείο του διευθυντή του (πολιτικού) γραφείου του». Τό ζήτημα στή μικρή πόλη τής μετάφρασης θά χειριστεί άπό εδδ και πέρα ό «διευθυντής του (πολιτικού) γραφείου». 'Αναρωτιέμαι αν ή μετατόπιση άπό τόν «διευθυντή τής νομαρχίας» στον «διευθυντή του πολιτικού γραφείου» δέν συνιστά ιστορικό άναχρονισμό. 'Αν υποθέσουμε, όμως, πώς ύπάρχει άπό τότε (τό επίμετρο τής έκδοσης όριοθετεί μέ περισσή ακρίβεια τόν λογοτεχνικό χρόνο τής συλλογής στο διάστημα 1925-1945, σ. 270) ή θέση αυτή, θά πρέπει νά παραδεχτούμε πώς ίσχυε τότε ό,τι ίσχυει και σήμερα, δηλαδή πώς ό όποιος προϊστάμενος, πρωθυπουργός, ύπουργός ή, όπως στήν περίπτωση μας, νομάρχης, διορίζει στή θέση αυτή όποιον θέλει, κάπως αντίστοιχα μέ τόν Καλιγούλα, πού λέγεται πώς διόρισε στο άξιωμα του ύπάτου τό άλογο του. Δύσκολα μπορώ νά φανταστώ αυτό τό άλογο νά παζαρεύει τή μετάθεσή του σε άλλο σταύλο. Και όμως, στήν περίπτωση μας, ό «διευθυντής του (πολιτικού) γραφείου» του νομάρχη επιδιώκει νά έπωφεληθεί άπό τήν κατάσταση γιά νά εξωθήσει τόν δήμαρχο νά προωθήσει τή μετάθεσή του «στο Κέντρο». Και τό κατάφερε, άφου ό δήμαρχος

υποσέθηκε στο διευθυντή [τής νομαρχίας] πώς θά γράψει σχετικά στον ύπουργό τής Γεωργίας πού του εΐταν ό δυνατότερος κομματάρχης στο νομό μας,

όπως λέει τό κείμενο, ή, πιο καλά,

υποσέθηκε στο διευθυντή του (πολιτικού) γραφείου (του νομάρχη) πώς θά γράψει σχετικά στον ύπουργό τής Γεωργίας, τόν δυνατότερο κομματάρχη στο νομό,

όπως μεταφράζεται, νομίζω, στα έλληνικά άπό τό γαλλικό:

Il promet au directeur de cabinet d'écrire au ministre

de l'Agriculture, le plus puissant chef de son parti dans le département.

Στή μικρή πόλη του δηγήματος, ό δήμαρχός της και δυνατότερος κομματάρχης του ύπουργού Γεωργίας τής στιγμής βρίσκεται σε παζάρεμα μέ τόν διευθυντή τής νομαρχίας, ό όποιος επιδιώκει και αυτός νά έπωφεληθεί άπό τίς καταστάσεις, πριν άπό τό άνοιγμα τής διαθήκης, και νά άποσπάσει τήν ύποστήριξη του δημάρχου και δυνατότερου κομματάρχη ενός ύπουργού τής άσκούσας τήν εκτελεστική έξουσία κυβέρνησης γιά νά πετύχει τή μετάθεσή του «στο Κέντρο». Στή μικρή πόλη τής μετάφρασης ό δήμαρχός της βρίσκεται σε παζάρεμα μέ τόν «διευθυντή του πολιτικού γραφείου» του νομάρχη και προς όφελος αυτού γράφει στον δυνατότερο κομματάρχη του νομού και εν ενεργεία ύπουργό Γεωργίας. Και όμως ό νομάρχης —στή Γαλλία, όπως και στήν Ελλάδα— είναι άνώτατος δημόσιος λειτουργός, «διοικητικός προϊστάμενος νομού, αντιπρόσωπος εν αυτώ τής εκτελεστικής έξουσίας», όπως γράφει τό λεξικό. 'Ο διευθυντής του (πολιτικού) γραφείου αυτού του δημόσιου λειτουργού κρατάει και τό μοχλό τών χαρακτηρισκων μεταθέσεων. Και όμως στή μικρή πόλη αυτής τής μετάφρασης συμβαίνει τό παράξενο ό διευθυντής του γραφείου του αντιπροσώπου τής εκτελεστικής έξουσίας, νά επιδιώκει νά μετατεθεί ρουσφετολικά μέ τήν ύποστήριξη τρίτου σαν κοινάτος δημόσιος υπάλληλος. 'Ενα διήγημα δέν είναι έγχειρίδιο δημόσιας διοίκησης, όμως κάθε λογοτέχνης πού σέβεται τή δουλειά του φρονίζει γιά τήν αληθοφάνεια τών δρώμενων πού άφηγγείται. Και αν κάνει τό λάθος νά μεπερδέψει τόν διευθυντή του (πολιτικού) γραφείου του νομάρχη μέ τόν διευθυντή τής νομαρχίας, ξαναδιαβάζοντας τό κείμενο του θά τό διορθώσει. Τό ίδιο μπορούν αντίστοιχα νά κάνουν και οι μεταφραστές.

* * *

Θά τολμήσω νά ὑποστηρίξω πώς καί μόνο ἡ ἀντιστροφή μέσα στή μετάφραση αὐτοῦ τοῦ διηγήματος στίς σχέσεις τῶν προσώπων τοῦ προέδρου τῶν πρωτοδικῶν μέ τόν δικαστικό κλητήρα καί τήν κόρη του, πώς καί μόνο αὐτό φτάνει γιά νά θεωρήσω τή μετάφραση αὐτή ἀνεπαρκῶς δουλεμένη, πρόωρα δημοσιευμένη. Πέρα ὅμως ἀπό αὐτές ἡ ἐκεῖνες τίς ὑποκειμενικές ἀδυναμίες, δυσκολίες ἢ καί ἀσυνέπειες τῶν διαφόρων συντελεστῶν τῆς ἐκδόσης αὐτῆς, ὑπάρχει, νομίζω, καί μία βαθύτερη αἰτία πού ὀδηγεῖ σέ παρόμοια ἀποτελέσματα. Κάποτε ἡ νεοελληνική λογοτεχνική παραγωγή θεωρεῖται βαφτισμένη στό νόημα τῆς «προφορικότητας». Ὁ συντάκτης τοῦ ἐπιμέτρου αὐτῆς τῆς ἐκδόσης ἀπαριθμεῖ κάποιους λόγους γιά νά ἐξηγήσει γιατί «τά ἀφηγήματα τοῦ Χατζῆ εἶναι τόσο γοητευτικά»:

Ἵ ἀμεσότερος λόγος εἶναι ἡ ἀφηγηματική τέχνη του, πού εἶναι ὄχι μόνο μιά τέλεια ἐλεγχόμενη ἀφήγηση ἀλλά καί αὐτό τό χάρισμα, κοινό σέ ὅλους τοὺς πύο μεγάλους Ἑλληνες συγγραφεῖς, νά κάνουν νά ἀκούγεται μιά φωνή, νά κάνουν ὥστε ἡ γραφή νά εἶναι καί μιά λαλιά (ἂν ὁ Γάλλος ἀναγνώστης δέν νιώσει πώς θέλει νά διαβάσει φωναχτά αὐτές τίς σελίδες, θά σημαίνει πώς ἡ μετάφραση εἶναι ἀποτυχημένη).

[...] pourquoi les histoires de Hadzis fascinent autant. La raison la plus immédiate, c'est l'art du conteur: non seulement une totale maîtrise du récit, mais ce don, partagé par les plus grands écrivains grecs, de donner à entendre une voix, de faire que l'écriture soit aussi une parole (si le lecteur français n'a pas envie de lire ces pages tout haut, cela voudra dire que la traduction est ratée. (σ. 270-271)

Εἶναι ὠραῖα διατυπωμένο αὐτό τό «μιά τέλεια ἐλεγχόμενη ἀφήγηση», ὅμως ἀναφεῖται ἂν τό χάρισμα «νά κάνουν νά ἀκούγεται μιά φωνή, νά κάνουν ὥστε ἡ γραφή νά εἶναι καί μιά λαλιά» ἀφορᾶ μόνο τοὺς Ἑλληνες συγγραφεῖς, ἀκόμα

καί τοὺς πύο μεγάλους. Καί στή μεταφραστική πρακτική τό ἀποτέλεσμα φαίνεται νά ἀναφέρει τά ὠραῖα λόγια. Αὐτή ἡ ἀντίληψη γιά τό χάρισμα «ἡ γραφή νά εἶναι καί μιά λαλιά», ἂν δέν ἰσχύει γιά ὅλους «ἐκεῖνους πού ἔφεραν ἔστω καί μιά σταγόνα λάδι στό φάρο τῆς τέχνης» ἀλλά μόνο γιά τοὺς Ἑλληνες συγγραφεῖς, τότε εἶναι διαβρωτική γιά τή μεταφρασμένη ζωὴ τῶν ἔργων τους. Ὁ Γάλλος ἀναγνώστης τοῦ Χατζῆ μπορεῖ νά διαβάσει ὅσο φωναχτά θέλει αὐτή τή μετάφραση, πάντα μιά τέτοια ἀδιάφορα παράτονη «λαλιά» θά ἀκούει.

ΝΙΚΟΣ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ

ΜΙΚΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Γύρω ἀπό ἓναν ἀφορισμό τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ

Σέ πρόσφατο βιβλιοκριτικό ἄρθρο γνωστῆς ἐφημερίδας προτάσσεται ὡς μόντο ὁ παρακάτω ἀφορισμός: «Ὁ λόγος ἐδόθηκε στόν ἄνθρωπο γιά νά κρύβει τή σκέψη του» (Κ. Θ. Δημαρᾶς).¹

Ἡ προσγραφή τοῦ ἀφορισμοῦ στόν Δημαρᾶ φαίνεται νά στηρίζεται σέ μιά μαρτυρία τοῦ Φῶλιππου Ἡλιού, ὁ ὁποῖος γράφει σχετικᾶ:

Αὐτό [= τίς συγγραφικές τεχνικές τῆς ἀπόκρυψης] θά ἔπρεπε νά εἶχε κατά νοῦ καί ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς, ὅταν ἐπαναλάμβανε πώς «ὁ λόγος ἐδόθηκε στόν ἄνθρωπο γιά νά κρύβει τήν σκέψη του».²

¹ Λίζυ Τσιφμιάκου, «Ἀνατροπές μέ πρόγραμμα», *Τό Βῆμα τῆς Κυριακῆς*, ἔνθετο Βιβλία, 11 Ἰανουαρίου 2004.

² Φ. Ἡλιού, «Οἱ ἀσέβειες τοῦ ιστορικοῦ». Ἐπισημονική συνάντηση στή μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δη-

Ανάτυπο